

modernitenin insan sevgisine etkileri

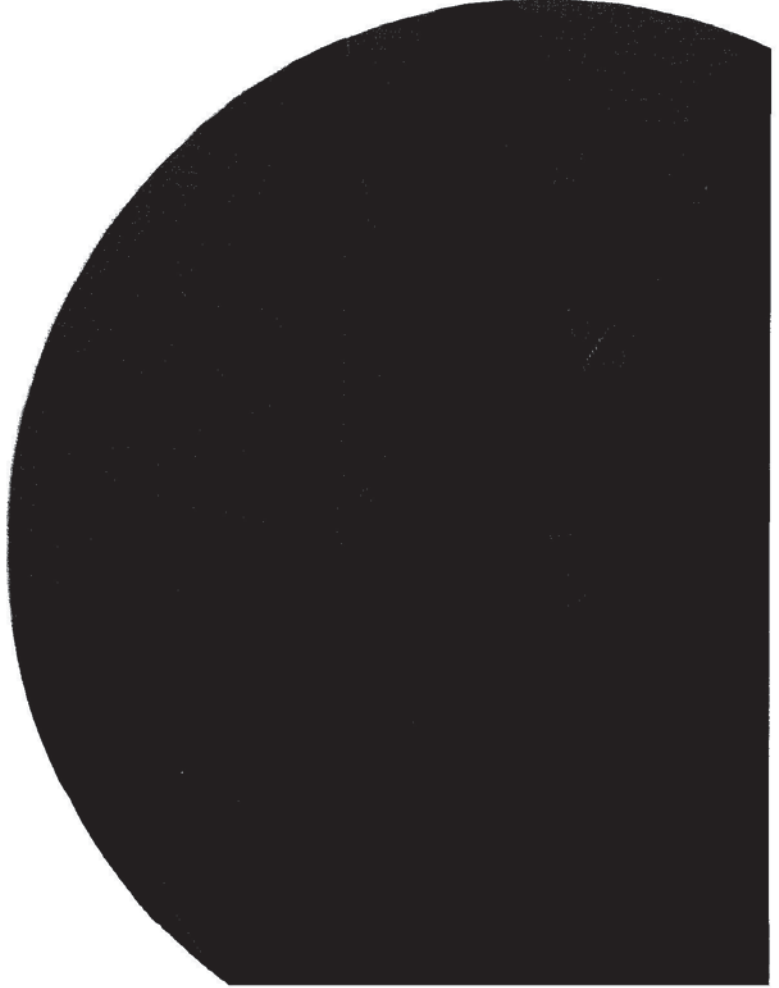
Cafer Sadık YARAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Modernite

Modernite veya modernlik, tarihsel kökleri itibariyle Rönesans ve Reform hareketlerine kadar geri götürülebilir esas itibariyle on yedinci yüzyıldan sonra Batı Avrupa ülkelerinde gelişip daha sonra öteki Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve zaman içinde başta Japonya olmak üzere dünyanın öteki ülkelerine, kısmen öykünüerek kısmen de dayatılarak belli ölçülerde yayılan toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yönleriyle geleneksel toplum biçimlerinden ayrılan ve radikal bir biçimde değişen yeni bir dünya görüşü ve yaşam biçimi örüntüsünün adıdır.

Modernitenin temel karakteristikleri rasyonelleşme, bilimselleşme, sekülerleşme, laikleşme, sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme, piyasa ekonomisi ve toplumuna dönüşme gibi özelliklerdir. Modernite Batı dünyasında ortaya çıkmakla birlikte, en azından son zamanlarda Batılılaşma ile aynı anlamda kullanılmamaktadır. Zira Batı dışı kültürlerin de kendine özgü modernlik anlayışları ve modernleşme süreçleri olabilmektedir.

Modernite ve İnsan

Eskiden yeniye, gelenekselden moderne dönüşte yaşanan radikal değişimin önemli alanlarından biri de insan anlayışında meydana gelen değişikliklerdir. Modernitenin insana yaklaşımının iki karşıt yönde geliştiğini söylemek mümkündür. Dönemin başlangıcındaki en önemli devrimlerden biri bilimsel devrimdir. Bilimsel devrim, dünyanın, evrenin ve hatta güneş sisteminin merkezinde olmayıp gezegenler arasında küçük bir gezegen olduğunu gösterip onun geleneksel dünya görüşü içindeki değerini düşürünce, dünya ile birlikte onun ev sahipliğini yapan ve onu, kendisine bahşedilmiş bir yuva gibi gören insanın değeri de otomatik olarak düşürülmüş oldu. İnsan uçsuz bucaksız bir evrenin bir köşesindeki küçük bir yıldızın küçük bir gezegeninde ya-

İnsan uçsuz bucaksız bir evrenin bir köşesindeki küçük bir yıldızın küçük bir gezegeninde yaşam mücadelesi veren garip ve acınası bir varlık olarak görülmeye başlanmıştı. Ancak bilimsel devrimin bazı insanların zihninde yol açtığı bu tür yorumlar insana bakışla ilgili gerçeğin tamamını yansıtmıyordu. Yeniden diriltilmeye çalışılan felsefi geleneklerden biri, tam aksine, insanı olabildiğince yüceltmeye çalışan bir insancılık akımı başlatmıştı.

şam mücadelesi veren garip ve acınası bir varlık olarak görülmeye başlanmıştı. Ancak bilimsel devrimin bazı insanların zihninde yol açtığı bu tür yorumlar insana bakışla ilgili gerçeğin tamamını yansıtmıyordu. Yeniden diriltilmeye çalışılan felsefi geleneklerden biri, tam aksine, insanı olabildiğince yüceltmeye çalışan bir insancılık akımı başlatmıştı.

Bilimsel devrimle eşzamanlı olarak modernitenin hazırlık aşamasını teşkil eden Rönesansın o dönemlerde en etkili olan ve günümüze kadar da etkisini sürdüren felsefi akımlarından birisi hümanizm/insancılıktı. Geleneksel Orta Çağ Hıristiyan toplumunda insanın varlıklar hiyerarşisindeki konumu ve onun burada ve şimdiki yaşamı fazla önemsenmezken, hümanist felsefe insanı bu hiyerarşinin merkezine ve onun bu dünyadaki yaşamını da esas ilgi alanına yerleştirmiştir. İnsan hem varlıkların en de-

ğerlisi olmuş ve hem de değerlerin koyucusu ve ölçütü haline gelmiştir.

Aslında başlangıçta yapılan bu vurgu değişimi, gerekli ve haklı bir değişimdir. Orta Çağ denilen ve Batı dünyası için iyice karanlık olan dönemde insanlık onuruna yakışmayan koşullarda hayatını sürdürmek durumunda olan insan, hak ettiği sevgiyi ve saygıyı görmeye başlamıştır. Ne var ki bu süreç, modernitenin ilerleyen yüzyıllarında ifrat veya aşırılıkta uç noktaya kadar ilerlemiş ve insancılık ya da insan sevgisi, insanın üstünde hiçbir varlık tanımama ve insanın altında görülen varlıklara pek önem vermeme noktasına varmıştır. İnsanın tanrılaştırılmasına götüren bu nokta, bir taraftan insanı kendi Yaratıcısından koparıırken ve asli hüviyetine yabancılaştırır, yalnızlaştırır ve mutsuzlaştırırken, diğer yandan insan dışındaki varlıklar olan hayvanlar, bitkiler ve bir bütün olarak doğal çevrenin, yüceltilen insana oranla çok değersiz görülmenin neticesi olarak oldukça kötü muamele görmelerine, sömürülmesine, ve hatta bazı canlı türlerin yok olmalarına ve bazı doğal çevrelerin yaşanmaz hale gelmelerine yol açmıştır.

Bu durum modernitenin genel olarak insan anlayışı özelde ise insan sevgisinin kökten yanlış olmamakla birlikte birçok açıdan yanlış sonuçlar doğuracak kadar aşırılaştığını gören ve buna toptan karşı çıkan akımların doğmasına yol açmıştır. Son zamanlarda hümanizm karşıtlığı ya da antihümanizm, başta çevreciler olmak üzere birçok farklı grup tarafından dilendirilen bir akım haline gelmiştir.

Bu tarihsel tasvirde de anlaşılabilceği üzere, modernitenin insan anlayışı toptan doğru yada toptan yanlış da olmadığı gibi, postmodern sürecin antihümanist insan anlayışı da toptan doğru veya toptan yanlış değildir. Postmodern süreci de modernitenin bir evresi sayarsak, genel olarak denebilir ki, modernitenin insan anlayışı özü itibarıyla doğru bir tepkiden kaynaklanmış, doğru yönde ilerlemiş ve bir hayli doğru değerler de üretmiştir; bununla birlikte zaman içinde ilk önce insanın tanrılaştırılması ifratına ve sonraları ise insanın hayvan kadar da değerli görülmemesi tefritine düşmüş, bundan dolayı da, ilk dönemde hayvanlar ve çevre, şimdilerde (ve muhtemelen gelecekte) ise insanlar bir hayli acı çekmiştir, çekmektedir ve çekmeye devam edecek gibi gözükmektedir.

Daha özel olarak insan sevgisi konusuna geçmeden kısaca belirtmek gerekirse, modernitenin insan anlayışına ve yaşamına getirdiği olumlu yönlerin başında, (bunları daha çok kendi insanına layık görüp, açık veya gizli anlamda, doğrudan veya dolaylı olarak köleleştirdiği, sömürgeleştirdiği veya sömürdüğü öteki insanların çoğuna pek de reva görmemiş olsa da) “insan hakları” kavramı ve bu yöndeki uygulamaları gelir. Başka kültürlerde de haklar kavramı ve özellikle İslam dini ve medeniyetinde tüm yaratılmış varlıkların haklarını da içine alan çok daha genel kapsamlı “kul hakkı” kavramı varsa da, modernitenin insan haklarına vurgusu onun en önemli olumlu yönlerinden biri olarak teslim edilmelidir. İnsan hakları genel şemsiyesinin altında, kadın hakları, çocuk hakları, özürlü hakları gibi konulardaki vurguları da olumlu gelişmelerdir. Haklar yanında bir de hürriyetler konusundaki gelişmeler olumlu hanede yazılmalıdır. Bunlara, eşitlik, adalet, hoşgörü, uzlaşma kültürü vb. kavramlar da eklenebilir.

Modernitenin insan anlayışı ve yaşamı üzerinde olumsuz etkilerine gelince, bunların başlıcaları arasında, insan ve kutsal arasındaki bağın koparılması veya zayıflatılması, birey olarak insanın ve tür olarak insanlığın bölünüp parçalanması, insanın başta kendine olmak üzere değerlerine yabancılaşması ve çevresinde yalnızlaşması, başta daha zayıflar ve yoksullar olmak üzere insanların ticaret ve tüketim meta haline getirilmesi, fuhuş ticaretinin artması, alkol ve uyuşturucu bağımlılarının çoğalması, insanlar arası ilişkilerde çıkarıcılığın egemen olması, ırkçılığın hortlanması ve insanların birbirlerini dışlayıp düşmanlaştırması, savaşların ve şiddetin tahribatının korkunç boyutlara ulaşması gibi birçok olumsuzluk sayılabilir.

Bunlar arasından olumlu diye belirttiğimiz yönlerin bizdeki uzantılarını artırmaya, olumsuz dediğimiz yönlerin bizdeki etkilerini de azaltmaya çalışmamız gerektiğini belirttikten sonra, şimdi daha özelden asıl konumuz olan modernitenin insan sevgisine etkilerine yahut sevgi konusundaki tutumunun tasviri ve analizine geçebiliriz.

Modernite ve İnsan Sevgisi: Olumlu ve Olumsuz Etkiler

Sevgi, başta insanın kendi kendisini, sonra anne, baba, kardeşler şeklinde genişleyerek tüm insanları ve sonra da canlı cansız tüm varlıkları ve hepsinin Ya-

raticısını birbirlerine yakınlaştıran, bağlayan, kaynaştıran ve hep sürmesini istedikleri bu bağdan sevinç, memnuniyet ve mutluluk duymalarını sağlayan en temel duygu, bu temel duygunun geliştirilmesinden oluşan bir karakter özelliği ve bunlara dayalı üstün bir ahlaki değer ve erdemdir. Sevgi duygusu veya içimizdeki sevme gücü, insanın kendini koruma içgüdüsüyle kendini sevme olarak başlar ve sonra anne baba sevgisi, kardeşler ve aile, akrabalar, arkadaşlar, komşular, eş ve çocuklar, vatandaşlar, dindeşler, tüm insanlar, öteki canlılar, doğal çevre ve hepsini kuşatan Yaratıcı olmak üzere gittikçe genişleyerek ve etkinleşerek sürer.

Aslında başlangıçta yapılan bu vurgu değişimi, gerekli ve haklı bir değişimdir. Ortaçağ denilen ve Batı dünyası için iyice karanlık olan dönemde insanlık onuruna yakışmayan koşullarda hayatını sürdürmek durumunda olan insan, hak ettiği sevgiyi ve saygıyı görmeye başlamıştır. Ne var ki bu süreç, modernitenin ilerleyen yüzyıllarında ifrat veya aşırılıkta uç noktaya kadar ilerlemiş ve insancılık ya da insan sevgisi, insanın üstünde hiçbir varlık tanımama ve insanın altında görülen varlıklara pek önem vermeme noktasına varmıştır.

Bununla birlikte, tüm doğuştanlığı ve doğallığına rağmen sevgi duygusu her insanda eşit ölçüde gelişmez ve her insan sevmeye layık olan varlıklara eşit derecede sevgi göstermez. Bazı insanlarda sevgi gücü çok fazla iken bazılarında azdır ve bazılarında sevgi duygusu daha fazla geliştirilmişken bazılarında az geliştirilmiştir. Sevme gücümüz de başka birçok yetimiz gibi doğuştan verili bir öze sahip olmakla birlikte özen gösterilerek ve eğitilerek geliştirilmeye ve güçlendirilmeye muhtaçtır. Sadece sevmek değil sevmek de gayret ve çaba, ilgi ve alaka, saygı ve samimiyet, sorumluluk ve sabır ister. Üstelik bunlar sevginin doğması için gerekli olduğu gibi sürekliliği için de gereklidir. Sevginin sadece özne ile ilgili yönleri değil, objeleri de kişiden kişiye, kültürden kültüre ve dönemden döneme az çok farklılık gösterir. Sevginin gerek öznesi gerek nesnesi ile ilgili bu kısmi görecelilikten ve etkiye açıklıktan dolayıdır ki modernitenin sevgiye ve özellikle insan sevgisine etkilerinin ele alınması ve değerlendirme-

ye tabi tutulması itiraz edilmeyecek bir meşruiyet zemini bulmaktadır.

Evensel bağlamda bakıldığında sevgi kavramının üç geniş kategoriye indirgenebileceği söylenir. Bunlar insanın duygusal, ahlaki ve manevi deneyimleriyle bağlantılıdır; cinsel sevgi, ailevi ve dostane sevgi, ve ilahi sevgi diye isimlendirilebilmektedir (Long, 1987, 31; Crawley, 1980, 154-58). Sevginin sebeplerini de bazı filozoflar, zevk, menfaatler, iyilik ve bunların birleşiminin meydana getirdiği şey olarak dörde ayırırlar (İbn Miskeveyh, 1984, 122).

Sevgi duygusu veya içimizdeki sevme gücü, insanın kendini koruma içgüdüleriyle kendini sevme olarak başlar ve sonra anne baba sevgisi, kardeşler ve aile, akrabalar, arkadaşlar, komşular, eş ve çocuklar, vatandaşlar, dindaşlar, tüm insanlar, öteki canlılar, doğal çevre ve hepsini kuşatan Yaratıcı olmak üzere gittikçe genişleyerek ve etkinleşerek sürer.

Modernitenin insan sevgisine etkisi denilince akla gelmesi gereken en temel kavramlar maalesef pek olumlu kavramlar ve olumlu bir etki değildir. Zaten modernitenin en temel özelliklerinden biri rasyonelleşme, özellikle de araçsal anlamda rasyonelleşme, bir diğeri de kapitalistleşme ve paranın en yüce değer olduğu piyasa toplumuna dönüşmedir. Sevgi ise, araçsal rasyonellikten ziyade samimi duygusallıkla ve bir ölçüde de bilişsel akıl ve irade ile bağlantılı bir yetidir ve geleneksel değerler sıralamasında ise para ile ölçülemeyecek yükseklikte bir konumdadır. Dolayısıyla modernitenin sevgiye çok fazla olumlu bir katkı yapması beklenemez. Zaten bazı Batılı aydınlar göre de Batı uygarlığının toplumsal yapısının ve onun sonucu olarak ortaya çıkan ruhsal yapının sevginin gelişmesine uygun olup olmadığı sorulduğunda, bu soruya verilecek yanıt olumsuzdur. Batı'daki yaşamı izleyen bir tarafsız gözlemci, kardeşlik sevgisi, anne sevgisi, komşu sevgisi gibi sevgi türlerinin az rastlanan olgular olduğunu görecektir ve bunların yerlerinin gerçekte yozlaşmış sevgi biçimleri olan birçok sahte sevgiyle doldurulduğuna kuşku duymayacaktır (Fromm, 1984, 83).

Yine de bu tür olumsuzluklara geçmeden önce, tek yanlı ve sadece tepkisel düşünmemişliğin de göster-

gesi olsun diye modernitenin insan sevgisine olumlu etkilerini bulmak adına kendimizi zorlarsak, belki birinci olarak modern teknoloji sayesinde içinde sevgi olan modern insanın sevgisini çok uzak diyarlardaki sevdiklerine iletebilmesi ve bunu çok daha ucuza çok daha sık yapabilmesi insanların birbirlerine karşı sevgilerinin daha canlı ve daha sıcak kalmasına katkısı olmuştur. Bunu modernitenin iletişim ve ulaşım imkanlarını geliştirerek insan sevgisine dolaylı ama olumlu katkıda bulunduğu alanlardan biri sayabiliriz. İkinci olarak, yine teknoloji sayesinde modernite birbirini seven insanların birbirleri ile sevgi etkileşimi ve hatta sevgi ekseninde örgütlenişlerini ve şiddet ve nefrete karşı küresel ölçekte tepki gösterebilmelerini kolaylaştırmıştır. Bu sayede dünyanın bir ucunda bir doğal afete veya zulme maruz kalan bir insana bir başka ucundaki içi sevgi dolu insanlar anında sevgi gösterebilir ve yardım edebilir hale gelmişlerdir. Üçüncü olarak, modern insanın günlük yaşamında sevgi dilini daha nazik ve sevgi ifadelerini daha kibar ve sık kullanılır hale gelmiş olması da modernitenin insan sevgisine olumlu katkıları hanesine yazılabilir. Nitekim modernleşen toplumlarda insanlar birbirlerini gerçekten sevsinler veya sevmesinler, sevgi ifadelerini daha sık, daha kibar ve daha saygılı bir biçimde kullanabilmektedirler. Ancak bu işin dış yüzüdür; bazı şeylerin dış yüzü içi ile kıyaslandığında çok da önemli değildir. Sevgi de böyle şeylerin başında gelir ve asıl önemli olan ifadesinden çok içteki halidir.

Modernitenin insan sevgisine olumsuz etkileri düşünülünce en temel ve en genel kavram, indirgemecilik olsa gerektir. Zira modernitenin insan sevgisine etkilerinin birden fazla boyutunda indirgemecilikle karşılaşmaktadır. İndirgemeciliğin yanında sevgi aleyhine gerçekleşen ikinci olgu ise değerler skalasındaki üstün yerinden olma ve geri plana itilmedir.

Daha önce belirttiğimiz üzere, sevgi, insanın kendisi, Tanrı ve bu ikisi arasındaki bütün varlıklarla kurulabilen samimi ve sıcak bir ilişkidir. İkisi arasındaki varlıklar kategorisi de yine üçe ayrıldığında, insanlar, öteki canlılar ve cansız çevre akla gelir.

İşte modernitenin yaptığı ilk indirgeme, geleneksel toplumdaki (ve doğal olarak Orta Çağ Hıristiyan toplumundaki aşırılıkları biraz haklı olarak ve biraz da abartarak kullanmak suretiyle) Tanrı sevgisini insan sevgisi ile rakip ve çatışır gösterip, Tanrı sevgisini gözden düşürerek insan sevgisinin öne çıkması-

na ve zirveye yerleşmesine etki etmiş olmaktadır. Tanrı sevgisinin korunduğu yerde bile vurgu insandan yana dönmüş, deyim yerindeyse, yaratılanı severim yaratandan ötürü tarzı düşünce, yaratana severim yaratılardan ötürü şeklini almıştır. Bu ılımlı tavrın aşırı boyutlarda temsili, Nietzsche gibi filozofların etkisiyle Tanrı'nın ölümü iddiası ve güç istemi peşindeki üstün insanın tanrılaştırılması (bkz. Nietzsche, 1989, 6 vd.) gayretine kadar varmıştır.

Tanrısal kuşatıcılığın koparılan ve büyük ölçüde insana indirgenen sevgi objesi, kendi içinde bir başka indirgeme ile, insanın ebedi hayat bütünlüğü içinde değerlendirilmesinden bu dünya hayatı içinde sevilmesine indirgenmiştir. Bu dünya içindeki insan sevgisi de yeni bir indirgeme ile ruhundan koparılmış bir beden olarak insanın sevilmesine indirgenmiştir. Beden olarak insanın sevilmesi de neredeyse hiçbir sorumluluk ve özel bir bağ gerektirmeyen, karşılıklı ihtiyaçları karşılama sevgisine indirgenmiştir. Bu durum sevgi objesinin kapsam alanındaki daralmanın biçimsel resmidir.

Bu biçimsel daralma ile birlikte, doğal olarak, sevgi duygusunun, elbette içeriği de minimuma indirgenmiş, iyice daraltılmıştır. Önceleri sevgi, sırasıyla ilahi, manevi ve ruhsal bir boyut taşırken, modernite ile birlikte gittikçe bu özelliklerini kaybedip, önce duyguya, sonra tensel arzuya, hıza ve kısa süreli doyuma indirgenmiştir. Modern dönemin bazılarına göre en büyük filozofu sayılan Kant, sevgiyi pasif bir duygu olarak görmektedir. Duygu olduğundandır ki, Kant'a göre, sevgi ile ilgili herhangi bir emir veya öğüt verilemez, daha doğrudan bir ifadeyle, "Sevgi buyurulamaz; çünkü buyurulduğundan dolayı bir kimseyi sevmek hiçbir insanın elinde değildir." (Kant, 1999, 92). Benzer görüşleri günümüzün bazı felsefecileri de savunmaktadır. Bunlardan birine göre, sevgi salt pasif bir duygu olarak görüldüğü için, "İnsan istediğini değil, arzuladığını sever, sevdiğini sever ve kimi seveceğini seçemez." (Comte-Sponville, 2004, 293). Bu durumda onlara göre, pasif bir duygusal sevginin kendiliğinden oluşmadığı durumlarda yapılabilecek şeyin en fazlası "seviyormuş gibi davran" maktır (Comte-Sponville, 2004, 296).

Oysa sevginin özsel temeli duygu olmakla birlikte, o sadece duyguya indirgenemez ve pasif bir duygulardan ibaret görülemez. Zira duygularımızın aklımız ve irademizle etkileşimi açıktır ve bu durumda

pasif duygulanımın her zaman geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve etkinleştirilmesi mümkündür. Zaten daha doğru ve daha bütünselci anlayış, sevgiyi salt duygulanım olarak görmediği için, insanlara öteki insanları, hayvanları vs. sevmelerini öğütlemiş ve sevmeye yönünde çaba sarfederlerse sevebileceklerini bildirmiştir. Her duygusal eğilim gibi sevgi de emek ister ve emek verildiğinde artar; ama modernite sevgiyi duyguya, duyguyu değiştirilmezliğe indirgeyerek insan sevgisinin gelişimi ve yayılımının önünü açacak yerde daha da kapamıştır.

Fakat birkaç filozof tarafından duyguya indirgenmekten çok daha zararlı ve çok daha yaygın olanı,

Bu dünya içindeki insan sevgisi de yeni bir indirgeme ile ruhundan koparılmış bir beden olarak insanın sevilmesine indirgenmiştir. Beden olarak insanın sevilmesi de neredeyse hiçbir sorumluluk ve özel bir bağ gerektirmeyen, karşılıklı ihtiyaçları karşılama sevgisine indirgenmiştir.

sevginin cinselliğe indirgenmesidir. Sevgi, özellikle Freud'un etkisiyle libidonun tezahüründen başka bir şey sayılmamaya başlanmış, ya da en fazla onun kamufajı veya öngerekliliği olarak görülmüştür. Freud'a göre sevgi, temeli cinselliğe dayanan bir olgudur. Cinsel sevgi insanın her türlü mutluluğunun öncüsü olmuş ve insan, mutluluğu cinsel birleşme yollarında aramayı yaşamının ana noktası haline getirmiştir (Fromm, 1984, 88'den naklen). Oysa Fromm'un tabiriyle, cinsel sevgi, belki de var olan sevgi biçimlerinin en aldatıcısıdır ve yapısı gereği kısa ömürlüdür (Fromm 1984, 57). Modernite öncesinde mistikler "dinim aşktır benim" bile diyebiliyorken, modernitenin etkisiyle aşk kavramı, "aşk yapmak" veya "yasak aşk" gibi cümlelerde kullanıma düzeyine düşmüştür. Kısacası modernite, birinci olarak, insan sevgisinin büyük ölçüde pasif duygulanıma, tensel ilgiye ve cinsel ilişkiye indirgenmesine neden olmuştur. Oysa bu tür bir sevgi Eflatun'un belirttiği üzere "kuzuyu seven kurt sevgisi" türünden bir sevgidir (Phaidros, 240 e, Comte-Sponville, 2004, 313'ten).

İkinci olarak modernite, amaç olarak görülen insan sevgisinin, araçsal sevgi gösterisine veya sevgisiz saygıya dönüşmesine etki etmiştir. Modernitenin en

önemli sonuçlarından biri olan ve tüm ekonomik ve toplumsal ilişkileri pazarın düzenlediği bir temel üzerinde yükselen piyasa toplumunda kapitalizmin kuralları işlemeye başladığı ve insanlar kendilerini *homo economicus* olarak algılamaya başladıktan sonra insanlar arası ilişkilerin büyük bir kısmı da ekonomik çıkar ilişkilerine dönüşmüştür. Fromm'un dediği üzere, tüm modern Batı uygarlığı, karşılıklı kâr sağlayan bir alışveriş düşüncesi, bir satın alma açlığı üzerinde yükselmiştir. "Tüm yönelimlerin merkezini pazarın oluşturduğu, maddi başarıların en önemli değer olduğu bir uygarlıkta, insanlar arası sevgi ilişkilerinin de meta ve emek pazarını yöneten aynı değişim yolunu izlemesine şaşmak için pek az neden var"dır (Fromm 1984, 12-13). Artık kişiye para ve ün kazandıran şeyler öğrenilip öğretilmeye değer bulunmakta, "çağdaş anlamda kâr getirmeyen 'sadece' ruhun kazancı olan sevgiyse, pek enerji harcamaya hakkımızın olmadığı bir lüks olarak" kabul edilmektedir (Fromm 1984, 15).

Oysa sevginin özsel temeli duygu olmakla birlikte, o sadece duyguya indirgenemez ve pasif bir duygulanımdan ibaret görülemez. Zira duygularımızın aklımız ve irademizle etkileşimi açıktır ve bu durumda pasif duygulanımın her zaman geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve etkinleştirilmesi mümkündür.

Bu durumda insanlar diğer insanlara ekonomik kazanç arayışlarında veya dolaylı olarak aynı amaca hizmet eden kariyer basamaklarında kendilerine gerekli olan bir köprü veya merdiven gibi bir araç olarak bakmaya başlamışlardır. Çıkar ilişkisinin varlığı veya ümidi devam ettiği sürece bu merdiven insanlara göstermelik ve geçici bir sevgi sunulmakta ve çoğu zaman bu kadarına da gerek görülmeden öğrenilmiş saygı ve nezaket kuralları sevginin yerini alıp yokluğunu da hissettirmemektedir. Kısmen iyi durumlarda sevgisiz de olsa karşılıklı saygıya dönüşen ilişkiler, daha kötü durumlarda bazen mekanik bir hiyerarşik ilişki kurallarına bazen de riyakarlık ve dalkavukluğa dönüşmektedir. Araçsal ilişkilerin asıl hale geldiği piyasa toplumunda insanların takınmak zorunda kaldığı çeşit çeşit maskelerin ardında gerçekten güvenilebilecek bir sevginin olup olmadığını

anlamak modern insan için hiç de kolay olmamaktadır. Kısacası modernite insan sevgisini, amaç olmanın veya ulvi değerlerden olmaktan çıkarmış, araçsal sevgi veya çıkar ilişkisi saygısına dönüşmesi yönünde etkide bulunmuştur.

Üçüncü olarak modernite, genel insan sevgisi ideali ni parçalamış ve bunun yerine sınıf, ırk, ideoloji, din, dil gibi kapsamlarla sınırlı sevgileri öne geçirmekte etkili olmuştur. Örneğin yirminci yüzyılın ortalarındaki faşist veya komünist yönetimlerin sınırını çizdiği sevgiler, bu dar çerçevelerin içine girmeyen insanların sevilmemeleri, dışlanmaları ve düşmanlaştırılmalarına yol açmış ve bunun neticesinde modern dönemler insanlık tarihinin şahit olduğu en acımasız emperyalizmlere, sömürgeciliklere, köleleştirmelere, misyonerlik faaliyetlerine, katliamlar ve savaşlara şahit olmuştur. İyi ve kötü ya da doğru ve yanlış kategorilerine göre değerlendirilmekte olan sevgi nesnelere artık, bizden olan ve olmayan diye ayrıldıktan sonra bizden olmayan da çoğu kez bize düşman olanla eşleştirilip her türlü sevgi ve şefkatten mahrum bırakılmıştır. Kısacası, modernite sevgiyi, bizden olanlar için sevgiye dönüştürmüş veya indirgemmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere modernitenin sevgi üzerindeki olumsuz etkisi sadece indirgemecilik tarzında olmamış, sevginin, "aşktan, insan sevgisinden, dostluk ve arkadaşlık duygusundan yoksun bir insandı... Ne ülkesine, ne ailesine ve ne de yakınlarına karşı en ufak bir sevgisi vardı". (Tanyol, 1998, 24) diye tanıtılan Schopenhauer gibi bazı filozoflarca insanları intiharlara, deliliklere ve aşırı fedakarlıklara sevkettiği gibi gerekçelerle açıkça eleştirilmesi (Boas, 1972, 93) ve benzeri nedenlerle değerler hiyerarşisindeki üstün yerinden edilmesi ve onun yerine başarı ve özgürlük gibi değerlerin mutlaklaştırılmış versiyonları ve hatta mücadele ve savaş gibi karşıt değerlerin geçirilmesi olmuştur. Bu dönemde "her türlü dinsel değer güncel yaşamımızın dışına çıkmıştır. Günlük yaşam, maddesel rahat ve kişilik pazarında başarı peşinde koşmaktan geçmektedir." (Fromm, 1984, 100). Fromm'un belirttiği "kapitalist toplum ardındaki temel ilkeyle sevginin temel ilkesi bağdaşamaz"; bundan dolayı da "zorunlu olarak günümüz Batı toplumunda sevgi önemsizdir" (Fromm, 1984, 122), önemsiz hale getirilmiştir.

Sevgi karşısında öne çıkarılan bu yeni değerler ara-

sında sadece en fazla öne çıkarılanı ve en zararlı olanı üzerinde kısaca durmakla yetineceğiz. Bu, şaşılacak derecede sevginin en zıddı olan şeydir: Çatışma ve şiddet. Çatışma, şiddet ve savaş gibi kavramlar, hem Darwin gibi modern bilim adamları hem de Hegel ve özellikle Nietzsche gibi modern filozoflar tarafından insan hayatının ve insan gelişiminin en temel değerleri gibi görülmeye başlanmıştır. Darwin ve Darwin'den sonraki bütün Darwinci bilim adamları, tüm canlı hayatındaki ana ilkenin ve hatta yasanın hayatta kalma uğruna verilen bencil ve acımasız mücadele ve çatışmadan, -Darwin'in kendi ifadesiyle, "var olma savaşı" veya "yaşama savaşı"ndan (Darwin, 1984, 3. Böl.), günümüzün ünlü Darwincisi Dawkins'in ifadesiyle de "saldırganca" ve "bencilce" yapılan "nesil savaşları"ndan (Dawkins, 2001, 205 vd.) ibaret olduğunu, canlıların yaşam ve gelişimini özetlemenin en kısa yolunun kanlı çenelerle pençeler arasında geçen bir kısa avlama veya avlanma döneminden ibaret olduğunu, hayvan türlerinden bir tür olan insan yaşamında geçerli olan durum ve ilkelerin de bundan pek farklı olmadığını savunmuşlardır. Daha sonra bu görüşleri toplumsal olayların analizinde ve yönlendirilmesinde kullanan Sosyal Darwinistler denilen yazarlar toplumsal hayatta da mücadele ve savaşın esas olduğunu, bu mücadelede güçlünün zayıfı ezmesinin doğal olduğunu ve hatta ilerlemenin de bu yolla zayıfların aradan çıkarılması sayesinde gerçekleştiğini ve bundan sonra da daha hızlı bir biçimde gerçekleşeceğini savunmuşlardır.

Filozoflara bakıldığında Hegel gibi dönemin en büyük filozofları savaşın normalliği ve hatta gerekliliğinden bahsetmiş; Nietzsche, çok daha ileri giderek, savaş, şiddet ve hatta zulmü en edebi ifadelerle övüp göklere çıkarmıştır. Hegel'e göre varlığa çıkmak isteyen her ulus, bireyliğini öbür uluslarla savaşmakla ortaya koymalıdır; bu savaşın amacı da dünyaya egemen olmaktır. O, savaşın her şeyin babası ve kralı olduğuna inanmakta ve savaşların adil olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bütün savaşlarıyla birlikte "Dünya tarihi, dünyanın adalet mahkemesidir." (Popper 1994, s. 42).

Zulüm şenliği kavramı Nietzsche'nin bir araya getirebildiği ve davet ettiği bir kavramdır. Sevgi ve şefkat gibi kavramlarsa ona göre, kölelerin, köle ahlakı yanlısı saydığı din adamlarının veya pek insan yerine koymadığı kadınların savunabileceği basit ve ge-

rici kavramlardır. Kendi ifadeleriyle, "Erkek savaş için eğitilmeli, kadınsa savaşçıyı dinlendirmek için; gerisi deliliktir." (Nietzsche, 1989, 68). Ona göre sadece savaşlar da yetmez; zulüm olmalıdır. Kendi ifadesiyle, "Başkalarının ıstırap çektiğini görmek, insana kendini iyi hissettirir; başkalarına ıstırap çektirmek, daha da iyi hissettirir: ... Zulüm olmazsa, şenlik olmaz..." (Glower, 2003, 24'ten naklen).

İnsan sevgisinin açıkça eleştirildiği bu tür görüşlerin olumsuz anlamda nasıl etkili olduğu ve modern insanı (teknolojik başarı ve refah açısından değil ama) insan sevgisi açısından nerelere düşürdüğü, modernitenin sömürgecilikle damgalanmış on dokuzuncu yüzyılında ve dünya savaşlarıyla damgalanmış yirminci yüzyılında ve milenyum teraneleriyle ve post-modernizm jargonuyla ne ümitlerle girilen yirmi birinci yüzyılın daha başında yaşamlarından edilen

Her duygusal eğilim gibi sevgi de emek ister ve emek verildiğinde artar; ama modernite sevgiyi duyguya, duyguyu değiştirilmezliğe indirgeyerek insan sevgisinin gelişimi ve yayılımının önünü açacak yerde daha da kapamıştır. Fakat birkaç filozof tarafından duyguya indirgenmekten çok daha zararlı ve çok daha yaygın olanı, sevginin cinselliğe indirgenmesidir.

milyonlarca insan göz önüne getirildiğinde çok daha açıkça görülecektir. Modernite, maalesef, sevgi yerine şiddeti doğal ve evrensel yasa olarak görmüş, şiddet ekip şiddet biçer hale gelmiş ve üçüncü bin yılı da daha üç yıl geçmeden kana bulayarak kirlenmiştir. Ross Poole'un ifadesiyle, "Modernliğin kendi vaatlerini yerine getirme konusundaki başarısızlığı, bize onun ötesine gitmemiz için bazı akli nedenler sağlar." (Poole, 1993, 213).

Sonuç

Özetle ve sonuç olarak belirttiğimizde, modernitenin insan sevgisine etkileri, olumludan çok olumsuz olmuştur; bunlar geleneksel dönemde bazı kusurlarıyla birlikte var olan ve gelecekte daha kusursuz bir biçimde var olmasını ümit edebileceğimiz "gerçek, kuşatıcı ve kalıcı" sevginin, "görünüşte, kısıtlı ve kısa süreli" sevgiler olan üç ana alana indirgenmesi ve bu alanların geçici hizmetçisi konumuna düşürülme-

si yönünde olmuştur. O, birinci olarak ve bazı insanlar için bedensel ilgi ve ilişkiye, ikinci olarak ve bazı insanlar için ekonomik ve bürokratik dünyadaki çıkar ilişkilerinin gerektirdiği araçsal saygıya ve üçüncü olarak bazı insanlar için ırksal ve ideolojik grup bağına hizmet eder ve onunla sınırlı kalır hale dönüşmüştür. Çok basitçe ve gündelik dille ifade edildiğinde, modernitenin etkisinde kalan çoğu insanın aklına sevgi denince öncelikle iki şey gelmektedir: Karşı cins sevgisi ve para sevgisi. Anne baba sevgisi, evlat sevgisi, arkadaş sevgisi, Allah sevgisi vb. daha az insanın önemseydiği ve daha sonraları aklına getirdiği bir şey haline gelmiştir.

Sosyal Darwinistler denilen yazarlar toplumsal hayatta da mücadele ve savaşın esas olduğunu, bu mücadelede güçlünün zayıfı ezmesinin doğal olduğunu ve hatta ilerlemenin de bu yolla zayıfların aradan çıkarılması sayesinde gerçekleştiğini ve bundan sonra da daha hızlı bir biçimde gerçekleşeceğini savunmuşlardır.

Doğal olarak bu tür sevgilerin, gerçek sevgiye en yakın olanlarının bile gücü zayıf, ömrü kısa ve kapsamı oldukça dar olmaktadır. Oysa insanlığın, sadece bedensel ve cinsel değil ruhsal ve zihinsel sevgiye, sadece maddi ve insani değil manevi ve ilahi sevgiye, sadece ekonomik çıkar ilişkilerine dayalı sevgiye değil erdem ve değer kapasitesine dayalı sevgiye, sadece kısa süreli değil kalıcı sevgiye, sadece dar alanlı değil tüm insanlarla birlikte tüm canlılar ve hepsinin Yaraticısını kapsayacak derecede kuşatıcı sevgiye, sadece görünüşte ve ifadede değil gerçek ve gönülden sevgiye ihtiyacı vardır.

Bize göre, modernite (ve onun bazı yönüyle devamı, bazı yönüyle de zıddı veya tefriti görünümündeki postmodernite), birinci olarak, hümanizm ve antihümanizm sarmalından kurtulup, deyim yerindeyse "hümanizm" denilebilecek olan insanîyetçiliği, insanın biyolojik yönünden önce insanı insan yapacak olan insanî değerleri savunup geliştirmeye başlamalıdır. İkinci olarak, gerçek, kuşatıcı ve kalıcı sevgiyi, görünüşte, kısıtlı ve kısa süreli olan sahte, sağlıksız ve sığ sevgilere indirgemekten vazgeçmeli ve insanların gerçek sevgiyle, yüksek sevgiyle tanışmalarına

izin ve fırsat vermelidir. Üçüncü olarak o, çatışma ve şiddeti biyolojik ve antropolojik evrimin evrensel yasası olarak görmekten vazgeçip, canlıların ve hatta cansızların gelişimindeki asıl unsurun, başta sevgi olmak üzere, şefkat, merhamet ve dayanışma olduğunu görerek sevgiyi değerler skalasındaki en üstün ve en temel konumuna yeniden yükseltmelidir. Son olarak da, tüm insanlığın geleceğini ilgilendiren sosyal, siyasal, kültürel ve küresel programlarını gerçek ve kuşatıcı sevgiyi merkeze alarak yeniden düzenlemelidir. ■

kaynaklar

- Boas, George, "Love", *The Encyclopedia of Philosophy*, ed.
- By Paul Edwards, vol. 5, New York: Macmillan, 1972.
- Comte-Sponville, Andre, *Büyük Erdemler Risalesi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Crawley, A. E., "Love", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. By James Hastings, vol. VIII, Edinburgh: T&T Clark, 1980.
- Darwin, Charles, *Türlerin Kökeni*, çev. Öner Ünalın, Ankara: Onur Yayınları, 1984.
- Dawkins, Richard, *Gen Bencildir*, çev. Asuman Ü. Müftüoğlu, Ankara: Tübitak, 2001.
- Fromm, Erich, *Sevme Sanatı*, çev. Işitan Gündüz, İstanbul: Say Yayınları, 1984.
- Glover, Jonathan, *İnsanlık: Yirminci Yüzyılın Ahlaki Tarihi*, çev. S. A. O. Yazal, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2003.
- İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, çev. A Şener ve diğerleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984).
- Kant, Immanuel, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi ve diğerleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.
- Long, J. Bruce, "Love", *The Encyclopedia of Religion*, ed. By Mircae Eliade, vol. 9, New York: Macmillan, 1987.
- Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. Harun Rıza-tepe, cilt 2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Poole, Ross, *Ahlak ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Tanyol, Cahit, *Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Gendaş, 1998--.